

prijednom putu”, prema kojima se jamči komparabilnost izabranih slučajeva, prvenstveno zbog zajedničkoga komunističkog i jugoslavenskog nasljeđa, utjecaja koji se prema njezinim opažanjima precjenjuje na račun brojnih drugih povijesnih i suvremenih uzroka razlika među njima. Međutim, komparabilnost nije nešto što je razumljivo samo po sebi, nego mora biti dokazana u znanstvenom postupku koji je sastavni dio komparativnih istraživanja, kategorična je Kasapović.

Kad je riječ o postjugoslavenstvu u kontekstu suvremene Hrvatske, autorica je napravila uvid u naslove 10.000 članaka objavljenih u 1487 brojeva u 33 časopisa društvenih i humanističkih znanosti, od prvih brojeva publiciranih nakon 1. siječnja 1992. do posljednjih brojeva objavljenih do 31. listopada 2023., da bi ustanovila brojnost članaka u kojima se autori koriste postjugoslavenskim diskursom. Opsežnom analizom ustvrdila je da njih samo 21 (0,2 posto) u naslovima ima neki izraz tipičan za postjugoslavenske studije: postjugoslavenske države, postjugoslavenske zemlje, postjugoslavenski prostor, postjugoslavenska zbilja, postjugoslavenske vojske, postjugoslavenska književnost, postjugoslavenska kinematografija, postjugoslavenski radnici, postjugoslavenske autorice, postjugoslavenska „Amerika” i postjugoslavenstvo. Što se tiče autora, manji je broj radova što su ih napisali članovi hrvatske akademske i znanstvene zajednice jer su gotovo četvrtinu od 21 rada napisali inozemni autori.

Kasapović zaključuje da se na temelju kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja pouzdano može kazati da su vrlo rijetki autori u hrvatskoj akademskoj i široj znanstvenoj zajednici prihvatili i usvojili naraciju i diskurs postjugoslavenskih studija. Dakle, postjugoslavenske studije rubni su fenomen u njoj, a nisu ni autohton proizvod te zajednice, nego su dospjele u nju difuzijom – uvozom, oponašanjem, kopiranjem – postjugoslavenske naracijske i diskurzivne prakse iz inozemstva.

Marin Vlasnović

Henry Kissinger, *Vodstvo. Šest studija svjetske strategije*, s engleskog preveo Vedran Pavlić (Zagreb: Školska knjiga, 2022.), 522 str.

Henry Kissinger rođen je 27. svibnja 1923. u Furthu u Bavarskoj. Zbog opasnosti od nacističkoga progona pobjegao je u Sjedinjene Američke Države (SAD) 1938. godine. Nakon Drugoga svjetskog rata radio je kao predavač povijesti i politike na Harvardu. Autor je brojnih knjiga i znanstvenih članaka o vanjskoj politici i diplomaciji. Kao najbitnije navest ću *Diplomacija*, *O Kini* i *Svjetski poredak*. Od 1969. do 1977. bio je jedan od najutjecajnijih svjetskih političara. Tada je obavljao dužnosti savjetnika za nacionalnu sigurnost i državnoga tajnika pod američkim predsjednicima Richardom Nixonom i Geraldom Fordom. Tijekom hladnoga rata vještom je diplomacijom smirivao napete odnose između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i SAD-a te pomagao politici otvaranja Kine. Bez obzira na visoku životnu dob, do smrti 29. studenog 2023. ostao je savjetnikom mnogih američkih i svjetskih političara.

U travnju 2022. objavljeno je prvo izdanje Kissingerove posljednje knjige *Leadership – Six Studies in World Strategy*. Tada je imao 98 godina. Iste je godine izdavačka kuća Školska knjiga objavila hrvatski prijevod koji glasi *Vodstvo. Šest studija svjetske strategije*.

Kissinger u knjizi piše da vođe „razmišljaju i djeluju na raskrižju dviju osi: prva povezuje prošlost i budućnost, a druga trajne vrijednosti i težnje onih koje predvode” („Uvod”, str. XV). Prema Kissingeru, osnovna zadaća uspješnih vođa je analiza, čiji je početak realna ocjena vlastitoga društva na osnovi prošlosti, normi i kapaciteta. Nakon toga važno je povijesna znanja uskladiti s onime što predviđaju u budućnosti. Takvo poimanje usmjerenja vođama omogućuje uspješno određivanje ciljeva i osmišljavanje strategije kojom će se oni realizirati.

U knjizi se analizira šest političkih vođa na temelju njihovih karakterističnih strategija vodstva. To su: Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Richard Nixon, Anvar Sadat, Lee Kuan Yew i Margaret Thatcher. Svaku od tih studija Kissinger je upotunio vlastitim iskustvima, jer je analizirane ličnosti osobno poznao, kao i zbog sudjelovanja u mnogim događajima koji su utjecali na njihove političke odluke.

U prvome poglavlju, „Konrad Adenauer: Strategija poniznosti” (str. 3–54), autor opisuje ličnost prvoga poslijeratnoga njemačkoga kancelara Konrada Adenauera. Suočen s demoraliziranim i poraženim društvom te ratom razorenim gospodarstvom, Adenauer je nakon Drugoga svjetskog rata započeo put prema obnovi demokratske suverenosti i izgradnji novoga nacionalnog identiteta. Strategija poniznosti, koje se Adenauer pridržavao tijekom cjelokupnoga kancelarskog mandata, sastojala se od četiriju elemenata: prihvaćanja posljedica poraza, vraćanja povjerenja kod pobjednika, izgradnje demokratskoga društva i stvaranja europske federacije koja će nadvladati povijesne podjele u Europi. Adenauer je jačanje gospodarsko-političkih veza sa Zapadom, napose s SAD-om, smatrao ključnim za vraćanje Njemačkoj mjesta u svijetu koje joj pripada. Planom obnove gospodarstva, SAD je bio ključan u pružanju potpore ostvarenju tih ciljeva. Uz opise političkih kriza povezanih s nacionalizacijom Sueskoga kanala i statusom Berlina te razgovora predsjednika SAD-a Johna Kennedyja i Konrada Adenauera, u poglavlju je opširno opisano Adenauerovo suočavanje s prošlošću, tj. proces denacifikacije njemačkoga naroda. To je predstavljalo etički temelj Adenauerove vanjske politike u odnosu na zapadne Saveznike. U tom kontekstu u Bundestagu je 18. svibnja 1953. donesen *Zakon o reparacijama*, na temelju kojega su se trebale isplatiti odštete Židovima koji su preživjeli Drugi svjetski rat i njihovim nasljednicima. Te su reparacije do 1995. iznosile oko 96 milijardi maraka. Ta je politika predstavljala put prema pomirenju sa židovskim narodom. Ipak, Adenauerova životna vizija bila je ujedinjenje Njemačke, koje se dogodilo tijekom kancelarskoga mandata Helmuta Kohla. Nakon povlačenja sovjetskih snaga iz Istočne Njemačke u svibnju 1990. proces ujedinjenja završio je 3. listopada iste godine.

Drugo poglavlje, „Charles de Gaulle: Strategija volje” (str. 55–134), donosi analizu političkoga života toga vođe Slobodne Francuske u razdoblju Drugoga svjetskog rata, koji je u studenome 1945. postao predsjednik vlade, što je bilo, kako stoji u knjizi, „više priznanje za njegovo prijašnje djelovanje nego plod razumijevanja njegove vizije za budućnost” (str. 94). Zbog neslaganja s drugim političkim opcijama u vezi

s izglasavanjem novoga ustava, de Gaulle je napustio mjesto predsjednika vlade 20. siječnja 1946. Na čelo Francuske vratio se 1958. godine. Tada je, kao već legendarna ličnost, pozvan da se vrati iz domaćega egzila i spasi ustavnu vlast te povede francuski narod prema postimperijalnoj, ali i dalje dinamičnoj i neovisnoj ulozi u svijetu. Tu je zadaću de Gaulle planirao ostvariti u četiri faze: prvo, obnova francuske ustavne strukture da bi vlast dobila autoritet; drugo, završetak francuskih kolonijalnih pustolovina kako više ne bi bile ograničavajući politički čimbenik; treće, osmišljavanje francuske vojne i političke strategije koja je trebala jasno pokazati nezamjenjivu ulogu Francuske na međunarodnoj sceni; i, naposljetku, obrana toga strateškoga koncepta pred saveznicima, napose SAD-om. Unatoč svojoj nostalgiji za slavnim kolonijalnim danima francuske povijesti, nesentimentalno je uklonio Alžir s političke pozornice zaključujući da bi nastavak kolonijalne politike bio prevelik politički teret. De Gaulle je bio državnik koji je bio bezobziran u posvećenosti francuskim nacionalnim interesima. Iako njegova karijera, prema Kissingeru, ne nudi mnogo formalnih lekcija za oblikovanje politika ni detaljan vodič koji je potrebno slijediti u određenim političkim okolnostima, više od pola stoljeća nakon njegove smrti francusku vanjsku politiku možemo opisivati „degolističkom” (str. 129).

Slijedi poglavlje „Richard Nixon: Strategija ravnoteže” (str. 135–220). Nixon je bio predsjednik SAD-a od 1969. do 1974. godine. Svoja je politička stajališta oblikovao na osnovi iskustva služenja u mornarici tijekom Drugoga svjetskog rata te obavljanja funkcije potpredsjednika, što mu je učvrstilo uvjerenje u temeljni legitimitet američkoga načina života, ponajprije mogućnosti za društvenu mobilnost. U skladu s onodobnim vanjskopolitičkim prilikama, vjerovao je u „posebnu odgovornost Amerike da brani slobodu u svijetu, a osobito slobodu američkih demokratskih saveznika” (str. 150). Smatrao je da je nacionalni interes ključan u razvoju strategije i vanjske politike. Također je, prema Kissingeru, shvaćao da su nacionalni interesi često međusobno neusklađeni i da ih se može pomiriti samo ishodima u kojima će „svi biti na dobitku” (str. 152). Prema tome, Nixon je želio u američku vanjsku politiku vratiti pristup ravnoteži sila, gdje je SAD trebao biti glavni oblikovatelj fluidnoga sustava nestabilnih ravnoteža. Već na početku predsjedničkoga mandata Nixon je bio odlučan završiti Vijetnamski rat. Zbog neslaganja akademske zajednice i dijela stanovništva s ratom u Vijetnamu tražio je mogućnost postizanja „časnog rezultata” (str. 168), koji bi urodio povlačenjem američkih vojnika iz Vijetnama. Time je želio prekinuti provođenje politika koje su azijske zemlje učinile u potpunosti ovisnima o SAD-u. Američki su vojnici konačno povučeni iz Vijetnama 1973., kad je potpisan Pariški mirovni sporazum. Nixon je učinio velik korak u uspostavi diplomatskih odnosa s Kinom, kao i pokretanju mirovnoga procesa na Bliskom istoku. Važnost Nixonove diplomacije očitovala se u discipliniranoj primjeni američke moći i nacionalnih interesa. No, propast njegove administracije zbog afere Watergate u kolovozu 1974. spriječila je mogućnost da se njegov pristup diplomatskim rješenjima pretoči u „trajnu školu američke vanjske politike” (str. 219). Zbog toga se raspad sovjetskoga sustava u SAD-u ponajprije sagledavao na osnovi ideologije, a ne geopolitike.

Predmet četvrtoga poglavlja, „Anvar Sadat: Strategija nadilaženja” (str. 221–300), jesu težnje i pokušaji toga egipatskog predsjednika od 1970. do 1981. uspostave mira s Izraelom. Međutim, njegov konačni politički cilj nije bio mir s Izraelom, nego pro-

mjena egipatskoga oblika postojanja i uspostava novoga poretka na Bliskom istoku kao doprinos sveukupnome miru u svijetu. Sadat je shvaćao da Egiptu ne odgovara uloge ni podčinjene provincije ni ideološkoga vođe nacionalistički orijentiranoga arapskog svijeta. U ranoj fazi predsjedničkoga mandata uvidio je da Egiptu stanje „ni rata ni mira” (str. 250) postaje preteško breme u pogledu kulturno-gospodarsko-institucionalnoga razvoja. Zbog toga je od Egipta želio učiniti miroljubivu islamsku državu koja može postati dovoljno jaka da, umjesto da dominira, postane partner svojem nekadašnjem neprijatelju. Ta je vizija bila neusklađena s vizijama njegovih kolega i suvremenika. Prema Kissingeru, Sadat je mijenjao i oplemenjivao kulturu iz koje je proizašao. Riječju, pokušavao se izdignuti iznad kulturno-socioloških principa novije povijesti Egipta. Upravo zbog takva načina razmišljanja uspio je premostiti jaz između egipatskih i izraelskih percepcija te početnu neusklađenost njihovih pregovaračkih položaja i težnji. Bio je svjestan da bi pristup u kojemu bi dobitak jedne strane značio gubitak druge samo zamrznuo postojeće stanje, što je bilo u suprotnosti s egipatskim nacionalnim interesima, odnosno željom za uspostavom mira. Sadatova vizija mira bila je blagonaklono primljena od izraelske strane, koju su zastupali političari poput Golde Meir, Yitzhaka Rabina i Menahema Begina. Na osmu obljetnicu Listopadskoga rata, 6. listopada 1981., Sadat je u atentatu ubila skupina vojnika fundamentalista u redovima egipatske vojske. Ta je skupina uključivala i pripadnike Islamskoga džihada.

U petom poglavlju, „Lee Kuan Yew: Strategija izvrsnosti” (str. 301–348), analizira se gospodarski uspon Singapura u drugoj polovini XX. stoljeća. Borbom protiv korupcije, inauguracijom liberalnih gospodarskih reformi, poticanjem slobodne trgovine, privlačenjem multinacionalnih korporacija te ustrajanjem na poštovanju poslovnih ugovora Singapur je u četrdesetogodišnjem premijerskome mandatu Lee Kuan Yewa ostvarivao visoke godišnje stope rasta, dosegnuvši 1990. godine bruto domaći proizvod (BDP) od 11.900 dolara po glavi stanovnika. Prosječne godišnje stope rasta BDP-a od 8% bilježile su se i u devedesetim godinama XX. stoljeća. Bio je veliki protivnik regionalizma, kojemu je suprotstavljao globalnu međupovezanost koja bi, smatrao je, da joj se mudro pristupi, mogla svima koristiti. Prema Kissingeru, Lee Kuan Yew nije bio teoretičar upravljanja državom, nego improvizator koji se odlučivao za politike za koje je smatrao da imaju najviše izgleda za uspjeh. U svakodnevnom je radu eksperimentirao, posuđivao ideje od drugih država i pokušavao učiti na njihovim greškama. U ovom poglavlju Kissinger navodi da je današnji svjetski poredak ugrožen iz dvaju smjerova. S jedne strane postoje velika previranja u regijama u kojima su sektaške strasti nadjačale tradicionalne strukture, a s druge je sve veća nespojivost između velikih sila sa suprotstavljenim polaganjima prava na legitimitet. Zbog tih je razloga Leejevo državništvo važno analizirati, jer je njegovo životno djelo dokaz da je moguće čak i u najmanje obećavajućim okolnostima ostvariti napredak i održiv poredak. Usto, kako stoji u zaključku poglavlja, „njegovo djelovanje u Singapuru i na globalnoj pozornici putokaz je kako gajiti razumijevanje i suživot između različitih perspektiva i ishodišta” (str. 346).

Šesto poglavlje, „Margaret Thatcher: Strategija uvjerenja” (str. 349–430), omogućuje uvid u politička stajališta britanske premijerke Margaret Thatcher, koja je tu funkciju obnašala od 1979. do 1990. godine. Odmah nakon preuzimanja vlasti bila

je primorana suočiti se s velikim gospodarskim problemima poput niske proizvodnje, visokih poreza i inflacije te brojnim štrajkovima. Provođenjem liberalnih gospodarskih reformi uspjela je smanjiti inflatorne učinke u Velikoj Britaniji i osigurati poboljšanje socijalnih usluga. Uspjeh gospodarskih reformi ojačao je njezin politički položaj i stavio joj na raspolaganje više resursa za ostvarenje vanjskopolitičkih ciljeva. Bila je nepokolebljiva u obrani britanskoga suvereniteta i nad najudaljenijim dijelovima Kraljevstva. Ta je nepokolebljivost prikazana na primjeru vojne intervencije na Falklandskom otočju 1982. godine. Za razliku od svojih ministara, bila je sumnjičava u pogledu ujedinjenja Njemačke i programa europskih integracija. Kao braniteljica parlamentarnoga suvereniteta, prijenos ovlasti s nacionalnih država na nadnacionalne europske institucije smatrala je ukidanjem demokratskih i suverenih prava. Njezina je strategija uključivala poticanje ekonomske liberalizacije u Europi, ali bez političke integracije. Pod njezinim utjecajem Velika Britanija odbila je 1979. ući u Europski tečajni mehanizam (ERM), koji je bio preteča uvođenju eura kao zajedničke valute. Međutim, u listopadu 1990. novoimenovani ministar financija John Major prisilio je Thatcher da ipak pristane na britanski ulazak u ERM. Zbog neslaganja s dijelom Konzervativne stranke u pogledu europskih integracija te podrške nepopularnom jedinstvenom porezu za financiranje lokalne uprave Thatcher je u studenom 1990. napustila premijerski položaj.

Kissingerova knjiga *Vodstvo. Šest studija svjetske strategije* vrijedno je historiografsko djelo u kojemu je analizirano šestero političkih vođa i stratega koji su imali moć oblikovanja okolnosti dramatičnih povijesnih razdoblja. Zbog toga je namijenjena ekonomistima, povjesničarima, sociolozima, politolozima, kao i široj čitateljskoj publici koja želi razumjeti specifičnosti globaliziranoga svijeta koji karakteriziraju ubrzan tehnološki razvoj i umrežavanje nacionalnih gospodarstava. Naposljetku, knjiga je dobar priručnik za vodeće svjetske političke ličnosti, koje bi se zbog recentnih političkih događaja poput rata u Ukrajini i Pojasu Gaze trebale više posvetiti sustavu kooperacije u cilju osiguranja mira među narodima i gospodarskoga napretka u cjelini.

Nikola Perković

Frano Tokić, Marin Banović, *Aljmaš, Dalj i Erdut u Domovinskom ratu* (Osijek; Zagreb: Udruga veterana 3. gardijske brigade „Kune”; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2024.), 343 str.

Domovinski rat i 30 godina nakon završetka još uvijek ima nedovoljno istraženih aspekata i područja koji iziskuju pomno i sveobuhvatno proučavanje. Knjiga autorskoga dvojca Frane Tokića i Marina Banovića važan je doprinos proučavanju geneze ratnih sukoba u istočnoj Hrvatskoj, posebice na području Aljmaša, Dalja i Erduta.